

Debatnotitie preventie en overgewicht

Inleiding

In Nijmegen heeft 14% van de jongeren overgewicht. Dat is sinds de coronacrisis zelfs weer een beetje toegenomen. Overgewicht op jonge leeftijd is een belangrijke voorspeller voor overgewicht op oudere leeftijd. Op het moment dat je op jonge leeftijd langere tijd overgewicht hebt, is het moeilijk om terug te gaan naar een gezond gewicht en is de kans groot dat je je hele leven overgewicht blijft houden.

Inmiddels heeft meer dan de helft van de volwassenen overgewicht. Overgewicht gaat gepaard met een groot aantal gezondheidsrisico's, onder andere:

- grotere kans op hart- en vaatziekten en suikerziekte;
- ernstiger beloop van infectieziekten zoals covid-19;
- ademhalingsproblemen door een kleinere longcapaciteit;
- meer last van bewegingsproblemen en hoger risico op slijtage van gewrichten.

Direct of indirect heeft overgewicht ook negatieve invloed op het sociale leven. Door beperkingen en ziekte kunnen mensen met overgewicht minder meedoen. Zorgelijk is dat kinderen met overgewicht vaker worden gepest, minder sociale aansluiting hebben bij leeftijdsgenoten en zij een grotere kans hebben op psychosociale problemen zoals depressie.

Overgewicht gaat gepaard met een negatief stigma. Bij sommige mensen leeft het idee dat overgewicht aan iemand zelf toe te schrijven is, een eigen zwakte. Inmiddels weten we dat de invloed van de omgeving in negatieve zin een grote rol speelt. We leven in een obesogene samenleving, een samenleving waarin als je even niet oplet je door onze cultuur, gewoontes en omgeving je heel makkelijk een paar kilogram aankomt en niet meer afvalt. Gedragsverandering is kansloos in een ongezonde omgeving. Dát is het probleem. Niet de mensen met overgewicht an sich, maar de omgeving, de samenleving waar het steeds moeilijker is om vanzelfsprekend de gezonde keuzes te maken.

Waarom is dit voor D66 zo'n belangrijk thema?

Sociaal-liberalen staan voor 'vrijheid in verbondenheid'. Volgens D66 is ieder mens een uniek individu, maar zijn we ook sociale wezens, die hun vrijheid vormgeven en zich ontwikkelen samen met anderen. Zeker voor kinderen geldt dat zij voor hun vrijheid afhankelijk zijn van anderen. Kinderen beginnen nog niet met een eigen vrije wil, maar ontdekken die in de loop van hun leven. Daarom is het zo belangrijk dat kinderen op kunnen groeien met een gezond gewicht. Vanuit het ideaal dat iedereen in vrijheid keuzes moet kunnen maken en je niet op jonge leeftijd al voorgesorteerd wordt op een ongezond gewicht waar je daarna niet meer vanaf komt.

Een verdere uitwerking van de sociaal liberale vrijheid is de kansengelijkheid. Sinds de jaren '90 weten we dat gezondheid afhankelijk is van sociaal economische status. Ongezonde leefstijl en lagere gezondheid concentreren bij mensen met minder inkomen en lagere opleidingsniveau. De ongezonde leefomgeving treft deze mensen onevenredig. Ongezond eten is bijvoorbeeld in veel gevallen goedkoper (of makkelijker) en daarom een veel voor de hand liggende keuze als je weinig inkomen hebt of meer stress. Gevolg is dat laag opgeleide mensen 15 jaar minder lang in goede gezondheid

leven. In een eerdere debatnotitie 'Kansengelijkheid II Preventie en zorg' hebben we hier al eens uitgebreid aandacht aan besteed.

Oplossingsrichtingen

In de wetenschap wordt overgewicht een 'wicked problem' genoemd. Het is een probleem dat enorm complex is om aan te pakken. Dat komt omdat het samenhangt met veel verschillende oorzaken: de genetica van de persoon, culturele aspecten, de inrichting van de omgeving (en het gemak om ongezond voedsel te eten) en de beweegomgeving (hoe makkelijk het is om gezond te bewegen). Bij kinderen speelt ook mee dat het raakt aan opvoeding, opvoedingsstijl en de rol die ouders hebben. Bovendien spelen sociale factoren een rol zoals armoede en bijvoorbeeld het niet kunnen betalen van gezonde voeding. De aanpak van een wicked problem vraagt om een integrale aanpak, op verschillende niveaus en vanuit verschillende invalshoeken. Het aanpakken van slechts een onderdeel van het probleem zal niet leiden tot het gewenste effect, omdat de andere problemen nog steeds in stand zijn en zelfs kunnen compenseren in negatieve zin. Een wicked problem los je dus niet helemaal op, je kunt hoogstens stappen in de goede richting zetten.

Als het gaat om overgewicht bij kinderen, dan kun je onderscheid maken tussen de individuele aanpak van kinderen met overgewicht en de collectieve preventieve maatregelen. Denk bij dat laatste aan de fysieke omgeving en de voedselomgeving. We realiseren ons dat de aanpak van overgewicht (bij kinderen) ook raakt aan tal van andere gemeentelijke beleidsterreinen: armoedebestrijding, mobiliteit, onderwijs. Bovendien spelen landelijke ontwikkelingen een belangrijke rol. Daarom is het ook goed om te zien dat gelijktijdig met deze debatnotitie het Rijk komt met plannen op preventie van overgewicht en de voedselomgeving. Begin december heeft Staatssecretaris Van Ooijen in een kamerbrief de plannen vanuit het Rijk toegelicht. De maatregelen die landelijk genomen worden - zoals prijsmaatregelen - zijn een belangrijke aanvulling voor de maatregelen die we lokaal kunnen nemen. Met de voorgestelde oplossingen in deze debatnotitie pogen we ook niet om een alomvattend oplossing te bereiken. Dat kan namelijk niet. Het is een belangrijke aanvulling op de landelijke inzet om hier lokaal een volgende aanzet in de goede richting.

Wat doen we al in Nijmegen

In Nijmegen gebeurt al best veel in de aanpak van overgewicht bij de jeugd, onder andere:

- GGD jeugdgezondheidszorg: individuele signalering overgewicht, advisering en doorverwijzing en begeleiding naar behandeling.
- Gecombineerde leefstijlinterventies voor kinderen (en hun ouders) met overgewicht:
 - Beweeg je fit
 - Fitkuur junior
- Buurtsportcoaches stimuleren een veilig en uitnodigend sport en beweegklimaat.
- Gezonde school aanpak.

- De GGD ondersteunt scholen in het opstellen en implementeren van schoolgezondheidsbeleid, onder andere adviseert het op het voedselaanbod in kantines.
- Gezondheidsmakelaars van de GGD ondersteunt leerkrachten in het aanbieden van lessen over gezonde leefstijl zoals 'smaaklessen' of via het landelijke programma 'Jong Leren Eten'.
- Projectmatig wordt er met scholen samengewerkt om gezonde leefstijl onder de aandacht te brengen, zoals de 'waterdrinkdag' in maart 2022.
- De groene makelaar van de GGD en bureau Beleef&Weet ondersteunen scholen in het realiseren van schoolmoestuinen. Er zijn steeds meer scholen die graag met een schoolmoestuin of met moestuinbakken op het schoolplein aan de slag willen.
- In Nijmegen zijn er 26 scholen die (op deelonderwerpen) een 'Gezonde school'-vignet hebben.
- In september 2022 is de motie 'Een ontbijt voor ieder kind' aangenomen in de gemeenteraad en het college werkt dit momenteel uit.
- In alle stadsdelen is een preventieplatform jeugd waarin GGD, sociaal domein en scholen zijn vertegenwoordigd. Enkele daarvan hebben de aanpak overgewicht tot een prioriteit gemaakt en doen lokaal wijkgerichte projecten.
- Met het project 'Zet VetLekker op de kaart!' ontwikkelen kinderen samen met koks gezonde menu's. Er is een receptenboek ontwikkeld en met deelnemende restaurants worden gezonde kindermenu's samengesteld. Vanuit dit project zijn verbindingen gelegd met andere initiatieven in de stad gericht op gezonde voeding, zoals: Van Tuin tot Bord, Vincentius, Beweeg je Fit, Gezonde School en Kion.
- Met Van Tuin tot Bord is in 3 stadsdelen (Midden, Nijmegen Zuid en Lindenholt) een plek voor inwoners om elkaar te ontmoeten. Dit doen ze door samen te werken in de moestuin en gezellig samen te koken en te eten in het buurtrestaurant, waarbij groente de hoofdrol heeft.
- Lokaal preventie akkoord, een initiatief van de GGD Gelderland Zuid, Radboudumc, Radboud Universiteit, HAN en gemeente Nijmegen. Inmiddels zijn 58 organisaties aangesloten. Hierin zijn gezonde voeding en gezonde leefomgeving opgenomen als kernthema's. Concrete afspraken hierover missen nog.

Desondanks concluderen we echter dat er wat ons betreft nog kansen worden gemist op dit thema. In het coalitieakkoord 'Ons Nijmegen' is er afgesproken om in te zetten op preventie. Momenteel werkt het college aan een routekaart gezond gewicht waarin de gemeente samen met stakeholders vanuit het netwerk van Gezond Groen en In Beweging (GGIB) verdere afspraken maakt over de aanpak van overgewicht. Met deze debatnotitie willen we wat meer politieke sturing geven aan deze ontwikkeling. In wat volgt werken we onze ideeën over preventie bij overgewicht van jongeren achtereenvolgens uit. Over wat wij vinden welke richting het op moet gaan en over welke politieke keuzes we willen maken.

Met de voorstellen in deze debatnotitie willen we maatregelen nemen om overgewicht bij jongeren omlaag te brengen. Dat willen we bereiken met de volgende doelen:

- Betere afstemming tussen signaleerders en behandelaren van kinderen met overgewicht;
- Meer bewustwording bij kinderen en ouders van het belang van een gezonde leefstijl en gewicht;
- Meer blootstelling in de openbare ruimte aan gezonde voedselkeuzes;
- Gezonde voedselomgeving staat op de agenda en krijgt ook meer aandacht.

In deze debatnotitie richten we ons vooral op de ketenaanpak en een gezonde voedselomgeving. Op een later moment zullen we ook komen met voorstellen voor een gezonde beweegomgeving.

Ketenaanpak 'Kind naar gezond gewicht'

Momenteel is de signalering, begeleiding en behandeling van kinderen met overgewicht in Nijmegen nog gefragmenteerd. Er ligt een taak bij jeugdgezondheidszorg, huisartsen, kinderartsen, kinderfysiotherapeuten, kinderdietisten en het sociaal domein. Al deze zorgverleners hebben nu geen samenwerkingsafspraken. Al enige tijd is er een landelijke leidraad voor een goede ketenaanpak 'Kind naar een gezond gewicht'. Met deze ketenaanpak is er een betere regie en afstemming tussen zorgverleners onderling en met het sociaal domein. Eén gezin, één plan. Nijmegen doet daar nog niet aan mee en dat zou wat ons betreft wel moeten.

De actie die wij voorstellen:

- Nijmegen gaat zich aansluiten bij de Ketenaanpak 'Kind op gezond gewicht'.

Lokaal preventieakkoord 2.0

Nijmegen was de eerste gemeente met een lokaal preventieakkoord. Een mooi begin, maar momenteel is het voor alle betrokken partijen nog vrijblijvend. Het is inmiddels tijd om de gezamenlijke ambities om te zetten in concrete doelen. Ook vinden we het belangrijk dat de concrete doelen en acties die hieruit volgen ook zichtbaar uitgedragen worden. We begrijpen dat de gemeente dit niet moet opleggen aan andere organisaties, maar de gemeente Nijmegen kan wel - samen met de andere initiatiefnemers - een meer proactieve rol pakken dan wel de projectleidersrol.

De actie die wij voorstellen:

- Het college gaat samen met de andere initiatiefnemers van het preventieakkoord proactief aan de slag om samen met alle organisaties met concrete doelstellingen en acties te komen hoe een sluitende ketenaanpak overgewicht bij jeugd goed vorm te geven.
- Het college maakt samen met de andere betrokken partijen zichtbaar welke partijen zich aan welke acties en welke doelstellingen committeert.

Gezond voedselaanbod bij de gemeente

De GGD heeft samen met scholen goede stappen vooruit gezet als het gaat om het verbeteren van het gezonde voedselaanbod in de schoolkantines. Gezonde voeding in gemeentelijke speeltuinen,

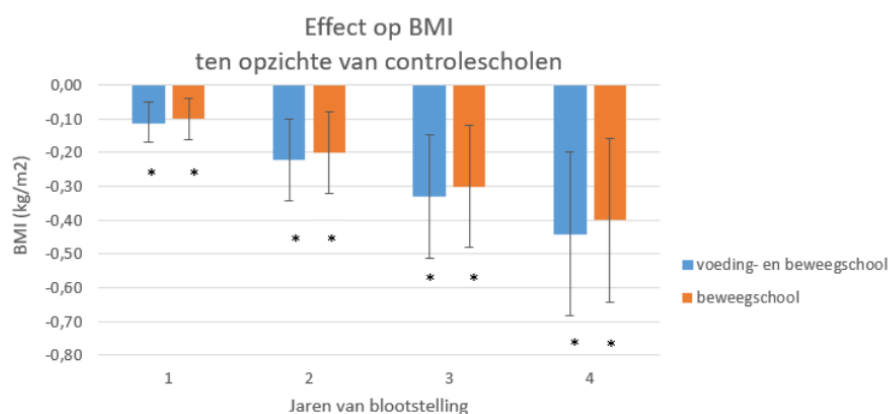
zwembaden, buurtcentra en sportaccommodaties laat echter in veel gevallen te wensen over. Ongezonde keuzes hoeven niet verbannen te worden, maar er moet wel voldoende gezonde keuzes tegenover staan. En de gezonde keuzes mogen ook veel beter in het zicht komen.

De actie die wij voorstellen:

- Het college geeft opdracht aan alle kantines in gemeentelijk beheer (bij speeltuinen, zwembaden, buurtcentra en sportaccommodaties) om hun kantine in te richten volgens de richtlijn Gezonde kantines van het Voedingscentrum. Daarin ten minste in te zetten op het niveau van een zilveren kantine.

Gezonde Basisschool van de Toekomst

In het coalitieakkoord is afgesproken om voor een gezonde schoollunch te zorgen, onder andere om de kansengelijkheid te verbeteren. De gezonde schoollunch is onderdeel van het concept Gezonde Basisschool van de Toekomst waarin ook een dagelijks beweegactiviteit is opgenomen. In de voorbeelden uit het land worden deze extra beweegactiviteiten georganiseerd door buurtsportcoaches en begeleid door extra pedagogische medewerkers. Andere voorbeelden zijn het concept 'bewegend leren' en het beweegconcept 2+1+2 uit het Arnhemse sportakkoord. Uit onderzoek blijkt verder dat met de invoering van een schoollunch in combinatie met meer bewegen op school, verbetering geeft van het voedingsgedrag, beweeggedrag en gewicht van kinderen (zie figuur hieronder). Het percentage kinderen van 4 tot 18 jaar met overgewicht zou zelfs kunnen dalen van 13,5% naar 10,2% in 2040.

Figuur 7. Berekende effecten van de voeding- en beweegschool en de beweegschool ten opzichte van controlescholen op de BMI van kinderen tijdens de basisschoollleeftijd

De foutbalken geven het onzekerheidsinterval rondom het gemiddelde effect weer.

* statistisch significante effecten, gecorrigeerd voor verschillen in uitgangswaarden en andere factoren die mogelijk van invloed kunnen zijn.

Voorwaarde is wel dat scholen en leerkrachten in de organisatie en uitvoering worden ontlast en niet dat ze er weer een taak bijkrijgen. Volgens dezelfde onderzoekers blijkt dat er bij ouders de meeste draagvlak is voor een gezonde zelfsmeeerlunch ten opzichte van andere vormen van een gezonde schoollunch. Ouders zijn bereid om een deel mee te betalen, maar dit dekt de kosten nog niet volledig. Vanzelfsprekend zullen niet alle ouders in dezelfde mate in staat zijn om bij te dragen.

De actie die wij voorstellen:

- Het college laat inventariseren welke basisscholen interesse hebben om te starten met een gezonde schoollunch en/of meer beweegtijd naar het model van Gezonde Basisschool van de Toekomst. Daarbij:
 - Komt het college in het 3de kwartaal van 2023 met een voorstel naar de Gemeenteraad en de mate waarin dit reeds past binnen de huidige begroting;
 - De financiële consequenties in kaart te brengen van verschillende scenario's:
 - Alleen een gezonde schoollunch
 - Alleen meer beweegtijd op scholen
 - Combinatie van gezonde schoollunch en meer beweegtijd op scholen
 - Te prioriteren - als de interesse het beschikbare budget overstijgt - op scholen in stadsdelen waar overgewicht bij kinderen het meest voorkomt.

Gezonde voeding bij evenementen voor kinderen

Nu is het nog niet vanzelfsprekend dat bij evenementen voor kinderen ook voldoende gezonde voedselkeuzes zijn. Bovendien komen kinderen ook nog veelvuldig in aanraking met kindermarketing, onder andere bij outdoor locaties en (sport)evenementen. In de Reclame code zijn regels opgenomen voor kindermarketing. Om verschillende redenen laat deze vorm van zelfregulatie nog veel ruimte voor marketing van ongezonde producten. De staatssecretaris heeft aangekondigd dat hij marketing van ongezonde voeding wettelijk beperken. Het is niet duidelijk of daarin de kindermarketing op evenementen en outdoor locaties is inbegrepen.

De gemeente heeft via vergunningverlening invloed op (sport)evenementen voor kinderen. Het zou wenselijk zijn als de gemeente bij vergunningverleningen voor evenementen voor kinderen eisen stelt aan de voedselomgeving zodat er ook voldoende gezonde alternatieven zijn. Mogelijk kan het ook zinvol zijn – afhankelijk van de landelijke ontwikkelingen – om kindermarketing voor ongezonde voeding via de vergunningverlening expliciet te verbieden.

De actie die wij voorstellen:

- Het college laat onderzoeken of er bij grootschalige evenementen voor kinderen in Nijmegen voldoende gezonde alternatieven. Hiervoor zou de richtlijn Eetomgeving op (sport)evenementen van het Voedingscentrum als uitgangspunt moeten gelden. Zo ja:
 - Dat de gemeente eisen stelt bij de subsidieverlening over een gezonde voedselomgeving.
 - Laat het college onderzoeken of de gemeente via de vergunningverlening invloed kan uitoefenen op de voedselomgeving bij evenementen.
- Afhankelijk van de landelijke ontwikkelingen – laat het college onderzoeken of de gemeente via de vergunningverlening kindermarketing voor ongezonde voeding kan verbieden.
- De gemeente Nijmegen sluit zich – net als andere grote gemeenten – aan bij de Alliantie 'Stop Kindermarketing'

Regulering ruimtelijke inrichting voedselomgeving

Er is de laatste jaren een enorme toename van het aantal verkooppunten van ongezonde producten. In het stadscentrum in Nijmegen was er afgelopen 10 jaar (2011-2021) een toename van 69% aan verkooppunten voor ongezonde voeding, terwijl winkels met verse producten verdwenen.

Ook rondom scholen is het probleem in de laatste 10 jaar enorm toegenomen. Aantal fastfoodlocaties binnen 5 minuten lopen van scholen in Nijmegen met 40 procent gestegen. Schoolkantines willen het gezonde aanbod wel verbeteren maar lopen er tegenaan dat jongeren het dan elders gaan zoeken. Bovendien is de toename van fastfoodaanbod bij scholen met veel achterstandsleerlingen groter (48%) dan bij scholen met minder achterstandsleerlingen (32%). Dus ook hier gaan sociale ongelijkheid en ongezonde voeding hand in hand.

De huidige wetgeving en de nieuwe Omgevingswet biedt nu geen ruimte om op basis van gezondheidsoverwegingen de voedselomgeving te reguleren. Alleen ruimtelijk relevante argumenten, zoals geur- of geluidshinder zijn een grondslag voor regulering. Dit maakt gebiedsgewijze regulatie op basis van het aanbod momenteel praktisch onmogelijk. De staatssecretaris heeft echter aangekondigd aan wetgeving te werken die het wel mogelijk maakt om op basis van gezondheidsoverwegingen te gaan reguleren.

De actie die wij voorstellen:

- Het college steunt de landelijke lobby om het mogelijk te maken om de ruimtelijke inrichting van onze stad te reguleren op basis van gezondheidsoverwegingen.
- Als deze wetgeving van kracht is met een voorstel te komen om:
 - Gezondheidsbeleid te borgen in de omgevingsvisie; en
 - Om fastfoodlocaties binnen 5 minuten lopen van scholen te reguleren.

Hoe verder?

Deze notitie sturen wij aan de gemeenteraad, die over alle aspecten en voorgestelde acties kan debatteren. Wij hebben bij alle voorgestelde concrete acties moties voorbereid, maar zijn zeer zeker bereid naar aanleiding van het debat hier nog wijzigingen op aan te brengen. De meeste voorstellen zouden ons inziens op een brede steun kunnen rekenen, dwars door partij-ideologieën heen. Die brede steun is ons veel waard dus we gaan graag de samenwerking aan met andere partijen. We zien uit naar het debat over deze voorstellen, en houden ons aanbevolen voor verbeteruggesties!